

Sefardska baština na Balkanu
Patrimonio sefardí de los Balcanes
Sephardic heritage on the Balkans

Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore
Federación de Comunidades Judías de Serbia y Montenegro
Federation of Jewish Communities of Serbia and Montenegro

Jevrejski istorijski muzej
Museo Histórico Judío
Jewish Historical Museum

ESPERANSA 2004

Institut Cervantes, Beograd
Instituto Cervantes, Belgrado
Institute Cervantes, Belgrade

*Sefardska baština na Balkanu
Patrimonio sefardí de los Balcanes
Sephardic heritage on the Balkans*

Sefardska baština na Balkanu
Patrimonio sefardí de los Balcanes
Sephardic heritage on the Balkans

Savez jevrejskih opština
Srbije i Crne Gore

Jevrejski istorijski muzej

Institut Servantes, Beograd

Federación de Comunidades
Judías de Serbia y Montenegro

Museo Histórico Judío

Instituto Cervantes, Belgrado

Federation of Jewish Communities
of Serbia and Montenegro

Jewish Historical Museum

Institute Cervantes, Belgrade

Izložbu priređuje Jevrejski istorijski muzej

Saveza Jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, Beograd

Sponzor: Institut Servantes, Beograd

Izložba je organizovana u okviru Festivala sefardske kulture: Esperansa 2004, Beograd

Autor: Milica Mihailović

Dizajn izložbe i kataloga: Mía David i Darko Staničić

Prevod teksta na španski jezik: Ivana Vučina

Prevod teksta na engleski jezik: Žaneta Arnautović

Štampa: Štamparija Lion, Beograd

La exposición ha sido organizada por el Museo Histórico Judío de la
Federación de Comunidades Judías de Serbia y Montenegro, Belgrado

Patrocinio: Instituto Cervantes, Belgrado

La exposición fue organizada con motivo del Festival de cultura sefardí: Esperansa 2004, Belgrado

Autor: Milica Mihailović

Diseño de la exposición y del catálogo: Mía David y Darko Staničić

Traducción del texto al español: Ivana Vučina

Traducción del texto al inglés: Žaneta Arnautović

Impresión: Štamparija Lion, Belgrado

Exhibition organized by the Jewish Historical Museum of the
Federation of Jewish Communities of Serbia and Montenegro, Belgrade

Sponsor: Institute Cervantes, Belgrade

The exhibition was organized on the occasion of the Festival of Sephardi culture: Esperansa 2004, Belgrade

Author: Milica Mihailović

Design of the exhibition and the catalogue: Mia David and Darko Staničić

Spanish translation of the text: Ivana Vučina

English translation of the text: Žaneta Arnautović

Print: Štamparija Lion, Belgrade

Sefardska baština na Balkanu

Jevrejski istorijski muzej iz Beograda, kroz eksponate koje je tokom pedeset godina istraživao i prikazivao, nastoji da dočara i da na trenutak oživi tradiciju i život Sefarda na Balkanu i u Beogradu. Kroz fotografije eksponata i odlomke iz kataloga izložbi Jevrejskog istorijskog muzeja, prikazana je književna, verska i kulturna delatnost, kao i odeća, ishrana, muzika i običaji Sefarda.

Sefardi, Jevreji koji se posle proterivanja iz Španije 1492. godine naseljavaju po Mediteranu i u Otomanskoj imperiji, dolaze na Balkan tokom XVI veka. Jezik kojim su govorili bio je stari španski sa elementima hebrejskog, a tokom dugih migracija obogaćen je turskim i slovenskim rečima. Taj jezik nazvan je ladino ili žudeo-español. Većina tekstova na ovoj izložbi pisana je tim jezikom.

Patrimonio sefardí de los Balcanes

El Museo Histórico Judío de Belgrado, a través de los objetos investigados y exhibidos durante cincuenta años, trata de evocar y resucitar por el momento la tradición y la vida de los sefarditas de los Balcanes y de Belgrado. A través de las fotografías de objetos expuestos y fragmentos de los catálogos de las exposiciones del Museo Histórico Judío, se han mostrado tanto las actividades literarias, religiosas y culturales, como el traje, comida, música y costumbres de los sefarditas.

Los sefarditas, judíos que después de la expulsión de España en 1492 poblaron el Mediterráneo y el Imperio Otomano, vinieron a los Balcanes durante el siglo XVI. La lengua que hablaban, era el español anteclásico que contenía elementos hebreos, y que se enriqueció durante largas migraciones con voces turcas y eslavas. Esa lengua se denominó ladino o judeoespañol. La mayoría de los textos de esta exposición fue escrita en esa lengua.

Sephardic heritage on the Balkans

The Jewish Historical Museum from Belgrade, through the exhibits that it has studied and exhibited over fifty years, is attempting to present and bring to life the tradition and life of Sephards in the Balkans and in Belgrade. Photographs of exhibits and excerpts of the catalogues accompanying the exhibitions of the Jewish Historical Museum are presenting the Sephardic literature, religious and cultural activity, as well as clothes, cuisine, music and habits.

Sephards, Jews who settled around the Mediterranean and throughout the Ottoman Empire after they were expelled from Spain in 1492, arrived in the Balkans during the XVI century. They spoke the old Spanish language with elements of Hebrew, and during their long migrations it became enriched with words of Turkish and Slavic languages. This language became known as Judeo-Espanol. Most texts presented in this exhibition are written in that language.

*Vezene tkanine iz
jevrejskih zbirki u
Jugoslaviji,
Beograd, 1978.
godine*

*Tejidos bordados
de las colecciones
judías de
Yugoslavia,
Belgrado, 1978*

*Embroidered
Fabrics from
Jewish Collections
in Yugoslavia,
Belgrade, 1978.*

Na toj izložbi prikazani su detalji i primeri sefardske odeće sa Balkana.

Tada je prvi put na ovoj teritoriji istražen tekstil i ukazano na stilske odlike ornamenata na sefardskom i na aškenaskom tekstilu. Bili su prikazani i izuzetno vredni primerci sefardskog tekstila iz XVIII veka koji se čuvaju u privatnim zbirkama.

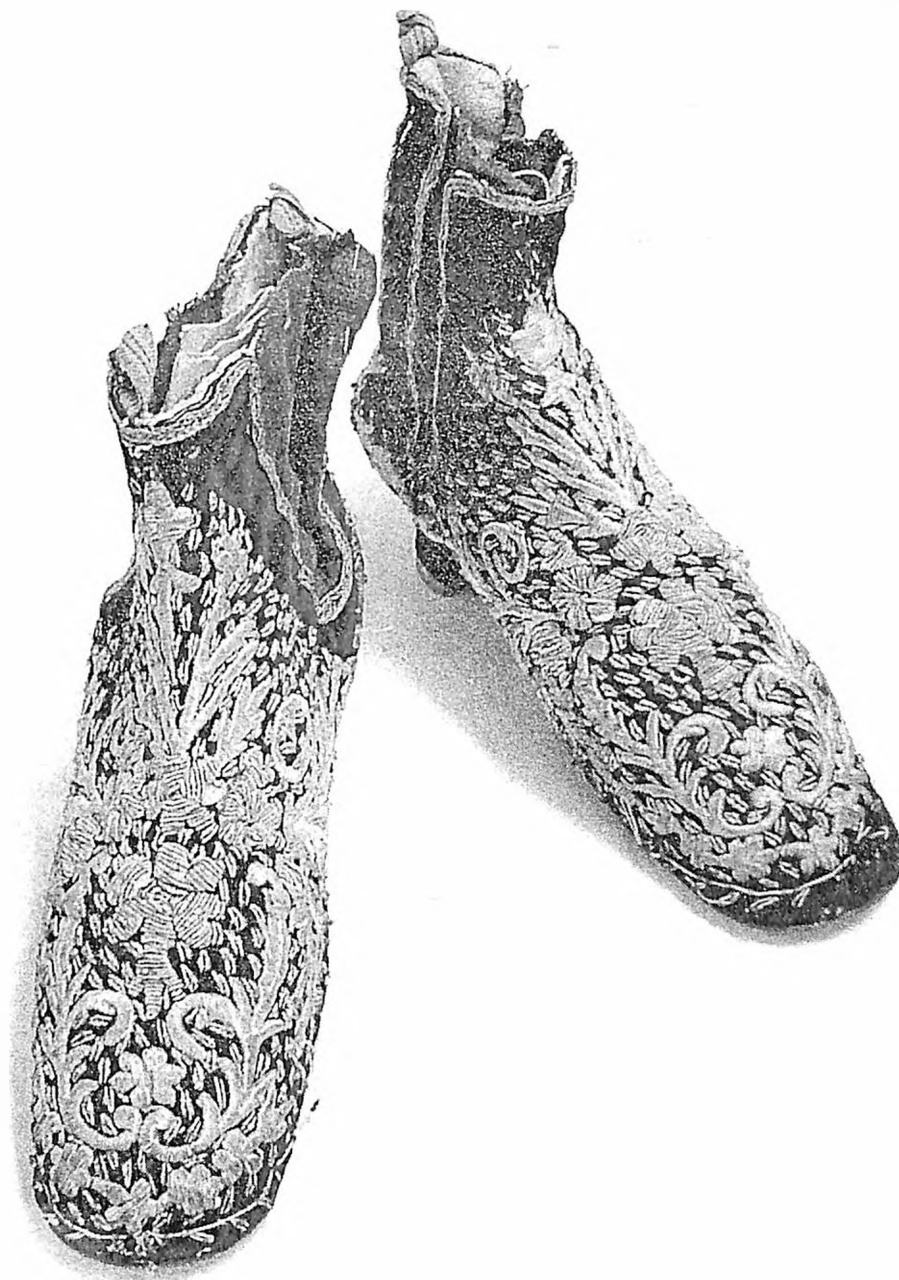
1. Naslovna strana kataloga
2. Fotografija sa otvaranja izložbe
3. Detalj sa izložbe, fotografija
4. Detalj sa izložbe, ženska haljina, fotografija
5. Detalj sa izložbe, ženske cipele, fotografija
6. Detalj sa izložbe, deo haljine, fotografija

Detalle de un vestido, siglo XIX
En esa exposición se mostraron detalles y ejemplos del traje sefardí de los Balcanes. En esa ocasión, por primera vez en este territorio, se investigó el textil y se indicaron las características estilísticas de los ornamentos del textil sefardí y askenazí. Se mostraron, asimismo, unas piezas muy valiosas del textil sefardí del siglo XVIII pertenecientes a las colecciones privadas.

1. La portada del catálogo.
2. Una fotografía de la inauguración de la exposición.
3. Un detalle de la exposición, fotografía.
4. Un detalle de la exposición: vestido femenino, fotografía.
5. Un detalle de la exposición: zapatos femeninos, fotografía.
6. Un detalle de la exposición, parte del vestido, fotografía.

The exhibition presented details and Sephardic clothes from the Balkans. It was the first time that textile was studied in this region and that it was pointed out to stylistic properties of ornaments in Sephardic and Ashkenazi textile. The exhibition also included very valuable examples of Sephardic textile from the XVIII century from private collections.

1. The cover page of the catalogue
2. Photographs from the opening of the exhibition
3. Exhibit, photograph
4. Exhibit, a woman's dress, photograph
5. Exhibit, a woman's shoes, photograph
6. Exhibit, a part of a woman's dress, photograph

Detalj sa izložbe: ženske cipele, XIX vek, Bosna, fotografija.
Un detalle de la exposición: zapatos femeninos, siglo XIX, Bosnia, fotografía.
Exhibit, a woman's shoes, photograph

*Jezik, pismo i
knjiga Jevreja u
Jugoslaviji,
Beograd, 1979.
godine*

*La lengua,
escritura y prensa
de los judíos de
Yugoslavia,
Belgrado, 1979*

*Jewish Language,
Script and Books in
Yugoslavia,
Belgrade, 1979.*

Izložba *Jezik, pismo i knjiga Jevreja u Jugoslaviji*, priređena je u Beogradu 1979. godine. Na njoj su prikazane administrativne knjige, rukopisi i štampane knjige na jezicima koje su koristili Jevreji u Jugoslaviji.

Pored toga bile su prikazane stare hebrejske knjige štampane u Beogradu u Knjaževskoj štampariji od 1836. do 1904. godine. Većina tih knjiga su molitvenici i priručnici za razne ritualne molitve, prevedeni sa hebrejskog jezika na ladino. Knjige su prevođene na ladino zato što beogradski Sefardi nisu dovoljno znali hebrejski.

Štampanje jevrejskih knjiga u Beogradu započeo je Haim David Davičo. On je štamparski zanat učio u Beču kod svog strica Izraela Haima i kada je došao u Beograd sam je napravio hebrejska slova za Knjaževsku štampariju. Izrael Haim, ponosni Beograđanin koji je uvek davao na znanje da je iz Beograda, preveo je u Beču Bibliju sa hebrejskog na ladino i objavio je 1815. godine. Pored toga preveo je još nekoliko knjiga na ladino i objavio ih Beču. O tome daje podatke veliki istraživač sefardskog kulturnog nasleđa M. Kazserling koji je u Strazburu 1890. godine objavio knjigu *Biblioteca Espagnola-Portugesa-Hebraica*. U predgovoru on kaže da duguje zahvalnost Haimu S.

La exposición *La lengua, escritura y prensa de los judíos de Yugoslavia*, fue organizada en Belgrado en el año 1979. En ella se mostraron libros administrativos, manuscritos y libros impresos escritos en las lenguas que utilizaban los judíos de Yugoslavia.

Además, se mostraron antiguos libros hebreos impresos en Belgrado en *Knjaževska štamparija (Imprenta del Principado)* desde el año 1836 hasta el 1904. La mayoría de esos libros son devocionarios y manuales para las diversas oraciones rituales, traducidos del hebreo al ladino. Los libros fueron traducidos al ladino porque los sefarditas de Belgrado no conocían suficientemente el hebreo.

La impresión de libros judíos en Belgrado empezó con Haim David Davičo. Él estudió el oficio de imprenta en Viena al lado de su tío Israel Haim y cuando vino a Belgrado, él solo confeccionó letras hebreas para la *Imprenta del Principado*. Israel Haim, orgulloso belgradense que siempre destacaba su origen, tradujo en Viena del hebreo al ladino la *Biblia* y la publicó en 1815. Además, él tradujo del hebreo unos cuantos libros más y los publicó en Viena. De este hecho da testimonio el gran investigador del patrimonio sefardí, M. Kayserling quien publicó en Estrasbur en 1890 el libro *Biblioteca Espagnola-*

The exhibition *Jewish Language, Script and Books in Yugoslavia*, was prepared in Belgrade in 1979. It exhibited administrative books, manuscripts and printed books written in the languages used by Jews in Yugoslavia.

The exhibition also exhibited old Jewish books printed in Belgrade by the Knjaževska Printing company in the period from 1836 to 1904. Most of the books exhibited were prayer-books and manuals for different prayer rituals, translated into Ladino from Hebrew. The books were translated into Ladino because the Belgrade Sephards did not have a sufficient knowledge of Hebrew.

Haim David Davičo was the first to start printing Jewish books in Belgrade. He learnt the printing trade in Vienna, at his uncle's Izrael Haim, and upon arrival to Belgrade he himself made the letters of the Jewish script for the Knjaževska Printing company. Izrael Haim, a proud citizen of Belgrade, who always made it known that he was from Belgrade, in Vienna did a translation of the Bible from Hebrew into Ladino and also published in it Vienna in 1815. He translated a number of other books into Ladino and printed them in Vienna, too. Much data about this is provided by the great scholar of the Ladino heritage, M. Kazserling, who published in Strasbourg in 1890 the book

Daviču, koji je pomogao da se priredi ta knjiga (radi se o književniku, unuku Haima Davida Daviča koji je bio izdavač) . Brat Haima S. Daviča, Benko Davičo, dopisivao se sa drugim velikim istraživačem sefardskog nasleđa, španskim senatorom Anhelom Pulidom.

Sefardi su imali svoje opštine i institucije tako da je ostalo dosta vrednih publikacija. Stvarali su književna dela, bavili se publicistikom, istorijom, pozorištem. Holokaust je prekinuo i skoro potpuno uništio jedan živopisan svet koji je duboko poštovao tradiciju i održavao je. Posle Drugog svetskog rata ta tradicija se nastavlja kroz sakupljanje i istraživanje građe koja nam je ostala.

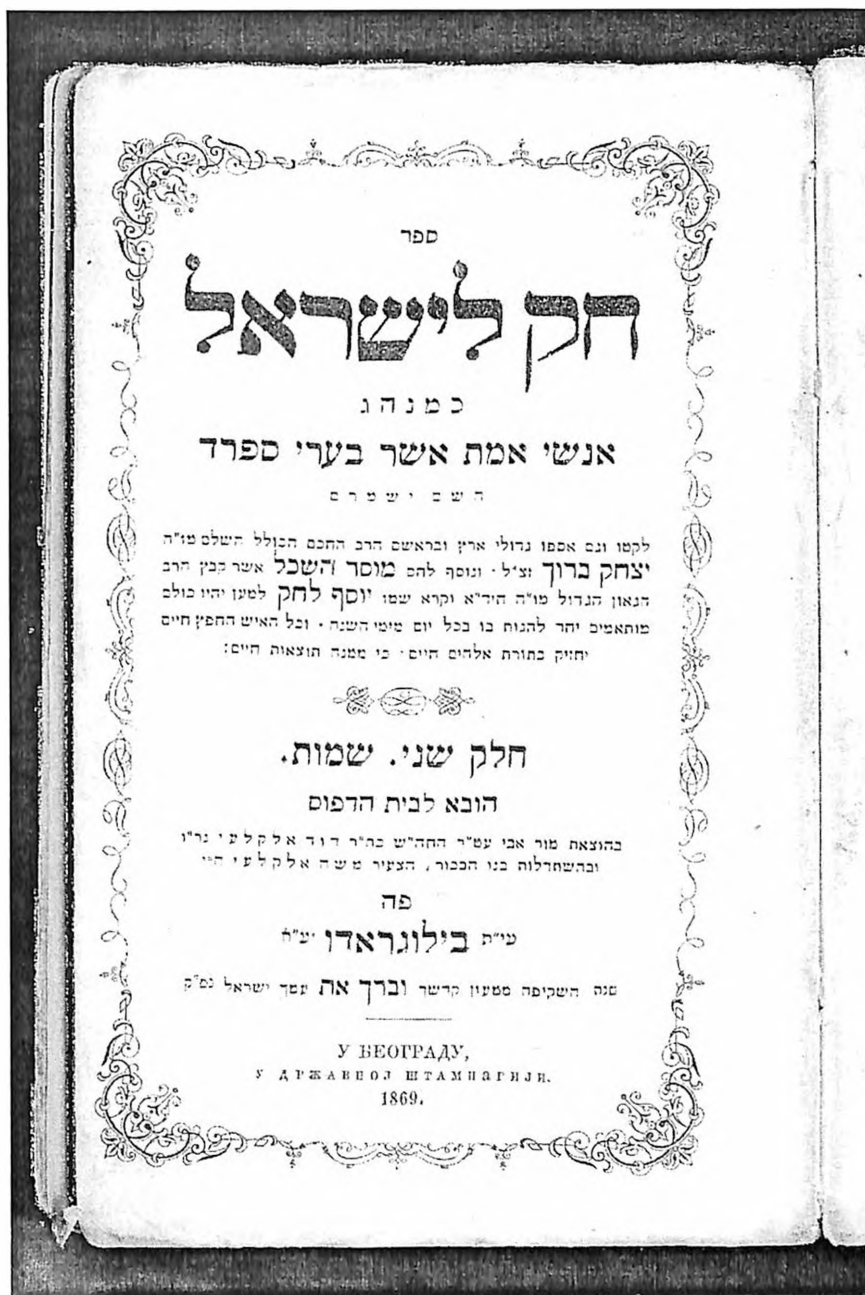
1. Naslovna strana kataloga izložbe
2. Detalj sa izložbe, fotografija
3. Detalj sa otvaranja izložbe, fotografija
4. Odlomak iz teksta vrhovnog rabina, dr. Isaka Alkalaja, Jevrejske knjige štampane u Beogradu, Jevrejski almanah, Beograd, 1925. godine, strane 134-139 na kojima je popis jevrejskih knjiga štampanih u Beogradu. Izložene su naslovne stranice knjiga koje su u celini ili delimično prevedene na ladino sa hebrejskog jezika, a koje se nalaze u zbirci Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu
5. Isto

Portugesa-Hebraica. En el prólogo, el autor manifiesta su agradecimiento a Haim S. Davičo, quien ayudó editar el libro (se trata del escritor, nieto del impresor Haim David Davičo). El hermano de Haim S. Davičo, Benko Davičo, era correspondiente del otro gran investigador del patrimonio sefardí, senador español Ángel Pulido. Los sefarditas tuvieron sus comunidades e instituciones, por lo que quedó gran número de valiosas publicaciones. Ellos creaban obras literarias, se dedicaban al periodismo, historia, teatro. El holocausto rompió y destruyó casi totalmente un mundo pintoresco que respetaba hondamente la tradición y la mantenía viva. Después de la Segunda Guerra Mundial esa tradición continúa por medio de la recolección e investigación de los materiales que nos quedaron.

1. La portada del catálogo de la exposición.
2. Un detalle de la exposición, fotografía.
3. Un detalle de la inauguración de la exposición.
4. Un fragmento del texto escrito por el supremo rabino dr. Isak Alkalaj. "Jevrejske knjige štampane u Beogradu" ("Libros judíos impresos en Belgrado"), *Jevrejski almanah*, Vršac, 1925, págs. 134-139, con lista de los libros judíos impresos en Belgrado. Se

Biblioteca Espagnola-Portugesa-Hebraica. In the Forward he stated that he owes appreciation to Haim S. Davičo, who helped prepare this book (this refers to a writer, the grandson of Haim David Davičo, the publisher). The brother of Haim S. Davičo, Benko Davičo, maintained correspondence with another scholar studying Sephardic heritage, the Spanish Senator Anhel Pulido. The Sephards had their communities and institutions, so that numerous valuable publications have been preserved. They wrote literature and other writing, books on history, theatre. The Holocaust interrupted and almost completely destroyed a picturesque world which had a deep respect for tradition and maintained it. After World War Two this tradition was continued through the collection and research of materials that have been left to us.

1. The cover page of the catalogue
2. Exhibit, photograph
3. Photographs from the opening of the exhibition
4. An excerpt from the text by the supreme Rabbi, Dr. Isak Alkalaj, Jewish books printed in Belgrade, The Jewish Almanac, Belgrade, 1925, pg. 134-139 listing an inventory of Jewish books printed in Belgrade. The exhibition presented cover pages of books that were in whole or in part translated from

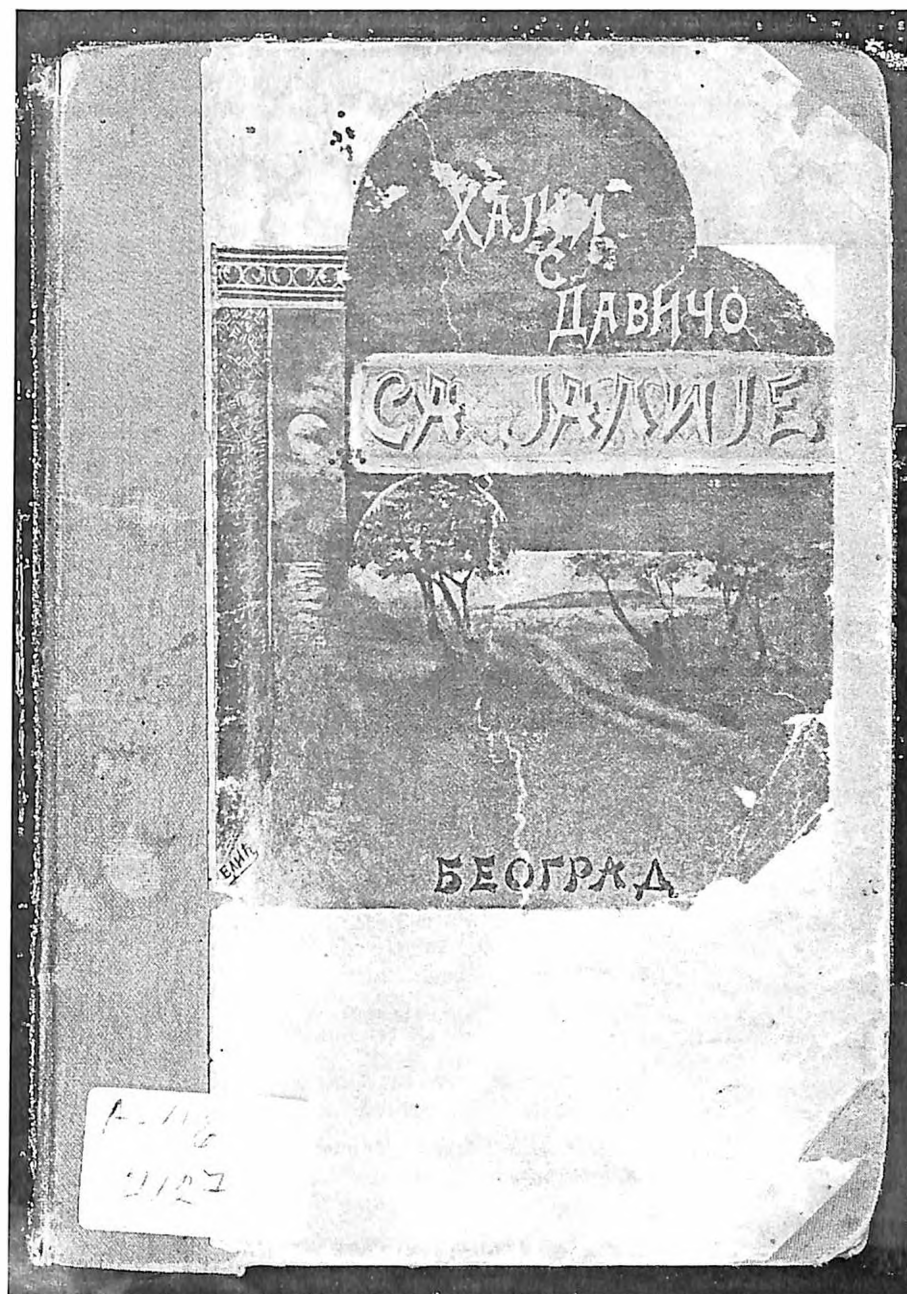

Knjiga *Hok Leisrael*, verska literatura, Beograd, 1869.

Libro *Hok Leisrael*, literatura religiosa, Belgrado, 1869.

The book *Hok Leisrael* (religious writings), Belgrade, 1869.

6. Isto
 7. Knjiga *Ševet Mišor* (zakonske odredbe), Beograd, 1837.
 8. Knjiga *Olat Tamid* (verske pesme Izraela Nađare), Beograd, 1837.
 9. Knjiga *Olat Hodeš* (ritual za praznike), Beograd, 1839.
 10. Knjiga *Darhe Noam* (gramatika hebrejskog jezika sa prevodom na ladino, Beograd, 1839.
 11. Knjiga *Hemed Elohim* (molitve za praznik Sukot), Beograd, 1841.
 12. Knjiga *Tikun Hacot* (ritual za ponoćne molitve), Beograd, 1851.
 13. Knjiga *Avodat Ašana* (molitvenik za celu godinu), Beograd, 1856.
 14. Knjiga *Jekara Dešahve* (rituali i molitve za mrtve), Beograd, 1859.
 15. Knjiga *Ševet Jehuda* (moralističko istorijski spis braće Ibn Verga), Beograd, 1859.
 16. Knjiga *Bet Tefila* (tekst rabina Eliezera Papo), Beograd, 1860.
 17. Knjiga *Damesek Eliezer* (verske odredbe, priredio Eliezer Papo), Beograd, 1861.
 18. Isto, izdato u Beogradu 1867.
 19. Knjiga *Hok Leisrael* (verska literatura), Beograd, 1869.
 20. Knjiga *Di Los Judios* (istorija Jevreja dr Simona Bernfelda), Beograd, 1890.
 21. Knjiga *Jismah Jisrael* (molitvenik), Beograd, 1896.
 22. Knjiga *Keilat Jakov* (molitvenik), Beograd, 1904.
 23. Haim S. Davičo, *Sa Jalije*, Beograd, 1898.
 24. *Spomenica o proslavi*
- exponen las portadas de los libros, traducidos completa o parcialmente del hebreo al ladino, pertenecientes a la colección del Museo Histórico de Belgrado.
5. Ídem.
 6. Ídem.
 7. Libro *Shevet Mishor*, cláusulas legislativas, Belgrado, 1837.
 8. Libro *Olat Tamid*, poemas religiosos de Israel ben Moisés Najara, Belgrado, 1937.
 9. Libro *Olat Hodesh*, rito para las fiestas, Belgrado, 1839.
 10. Libro *Darhe Noam*, gramática del hebreo con traducción al ladino, Belgrado, 1839.
 11. Libro *Hemed Elohim*, oraciones para la fiesta de Sucot, Belgrado, 1841.
 12. Libro *Tikun Hacot*, rito para las oraciones de medianoche, Belgrado, 1851.
 13. Libro *Avodat Ashana*, devocionario para todo el año, Belgrado, 1856.
 14. Libro *Yekara Deshivve*, ritos y oraciones para los difuntos, Belgrado, 1859.
 15. Libro *Shevet Yehuda*, escrito moralístico-histórico del autor Ibn Verga, Belgrado, 1859.
 16. Libro *Bet Tefila*, texto del rabino Eliezer Papo, Belgrado, 1860.
 17. Libro *Damesek Eliezer*, cláusulas religiosas, editadas por Eliezer Papo, Belgrado, 1861.
 18. Ídem, publicado en Belgrado en 1867.
 19. Libro *Hok Leisrael*, literatura religiosa, Belgrado, 1869.
- Hebrew into Ladino language, kept in the collection of the Jewish Historical Museum in Belgrade
5. Same as the above
 6. Same as the above
 7. The book *Ševet Mišor* (legal regulations), Belgrade, 1837.
 8. The book *Olat Tamid* (religious songs by Izrael Nađara), Belgrade, 1837.
 9. The book *Olat Hodeš* (holiday ritual), Belgrade, 1839.
 10. The Book *Darhe Noam* (a Hebrew grammar with translation to Ladino, Belgrade, 1839.
 11. The book *Hemed Elohim* (prayers for Sukkoth), Belgrade, 1841.
 12. The book *Tikun Hacot* (midnight prayer ritual), Belgrade, 1851.
 13. The book *Avodat Ašana* (an annual prayer-book), Belgrade, 1856.
 14. The book *Jekara Dešahve* (rituals and prayers for the dead), Belgrade, 1859.
 15. The book *Ševet Jehuda* (an ethical historical manuscript by brothers Ibn Verga), Belgrade, 1859.
 16. The book *Bet Tefila* (text by Rabbi Eliezer Papo), Belgrade, 1860.
 17. The book *Damesek Eliezer* (religious provisions, edited by Eliezer Papo), Belgrade, 1861.
 18. Same as the above, published in Belgrade in 1867.
 19. The book *Hok Leisrael* (religious writings), Belgrade, 1869.
 20. The book *Di Los Judios* (history of Jews by Simon Bernfeld), Belgrade, 1890.

Haim S. Davičo, *Sa Jalije*, Beograd, 1898.

Haim S. Davičo, *De Jalija*, Belgrado, 1898.

Haim S. Davičo, *Sa Jalije*, Belgrade, 1898.

- tridesetogodišnjice jevrejskog kulturno-potpornog društva La Benevolencija u Sarajevu*, Beograd, 1924.
25. *Spomenica Jevrejske veroispovedne opštine sefrdskog obreda*, Sarajevo, 1930.
26. Dr Moritz Levy, *Die Sephardim in Bosnien*, Sarajevo, 1911.
27. Dr Vita Kajon, *Jevrejski ideali i ljudi u Samokovljinoj drami*, Sarajevo, 1932.
28. Isak Samokovlija, *Od proljeća do proljeća*, pripovetke, Sarajevo, 1929.
29. Krinka Vidaković, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, Beograd, 1986.
30. *Sephard in the south slavs lands*, Beograd, 1992.
31. Activities planned for Sefarad 92.
- Katalozi za izložbe za Sefarad 92.
 - Izložba *Jevreji Bitolja na fotografijama Milтона Manakija*
 - Izložba *Sefardska književnost, izdavaštvo i publicistika na teritoriji bivše Jugoslavije*
32. *Poslovice i izreke sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine*, Beograd, 1976.
33. Žamila Kolonomos, *Poslovice, izreke i priče sefardskih Jevreja iz Makedonije*, Beograd, 1978.
34. Samuel M. Elazar, *El Romancero Judeo-español*, Sarajevo, 1987.
35. Samuel M. Elazar, *Jevrejsko-španski romancero*, Sarajevo, 1987.
36. Drita Tutunović, *Ladino-srpski rečnik*, Beograd, 1992.
20. Libro *Istoria de los Jidios (Historia de los judíos)* del dr. Simon Bernfeld, Belgrado, 1890.
21. Libro *Jismah Jisrael*, devocionario, Belgrado, 1896.
22. Libro *Keilat Jakov*, devocionario, Belgrado, 1904.
23. Haim S. Davičo, *De Jalija*, Belgrado, 1898.
24. *Memorial con el que se celebra el trigésimo aniversario de la asociación cultural y humanitaria La Benevolencija de Sarajevo*, Belgrado, 1924.
25. *Memorial de la Comunidad judía de rito sefardí*, Sarajevo, 1930.
26. Dr. Moritz Levy, *Die Sephardim in Bosnien (Los sefardíes de Bosnia)*, Sarajevo, 1911.
27. Dr Vita Kajon, *Jevrejski ideali i ljudi u Samokovljinoj drami (Los ideales y los hombres en el drama de Samokovlija)*, Sarajevo, 1932.
28. Isak Samokovlija, *Od proljeća do proljeća (De una a otra primavera)*, novelas, Sarajevo, 1929.
29. Krinka Vidaković, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu (La cultura de los judíos sefardíes en el territorio yugoslavo)*, Belgrado, 1986.
30. *Sephard in the south slavs lands*, Belgrado, 1992.
- Catálogos para las exposiciones del Sefarad 92.
 - Exposición *Los judíos de Bitola en las fotografías de Milton Manaki*.
 - Exposición *La literatura, prensa y periodismo sefardíes en el territorio de la ex Yugoslavia*
32. *Poslovice i izreke sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine (Refranes*
21. The book *Jismah Jisrael* (prayer-book), Belgrade, 1896.
22. The book *Keilat Jakov* (prayer-book, Belgrade, 1904.
23. Haim S. Davičo, *Sa Jalije*, Belgrade, 1898.
24. *Spomenica o proslavi tridesetogodišnjice jevrejskog kulturno-potpornog društva La Benevolencija u Sarajevu*, Belgrade, 1924.
25. *Spomenica Jevrejske veroispovedne opštine sefrdskog obreda*, Sarajevo, 1930.
26. Dr Moritz Levy, *Die Sephardim in Bosnien*, Sarajevo, 1911.
27. Dr Vita Kajon, *Jevrejski ideali i ljudi u Samokovljinoj drami*, Sarajevo, 1932.
28. Isak Samokovlija, *Od proljeća do proljeća*, short-stories, Sarajevo, 1929.
29. Krinka Vidaković, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, Belgrade, 1986.
30. *Sephard in the south slavs lands*, Belgrade, 1992.
31. Activities planned for the event Sefarad 92.
- Catalogues for exhibitions for Sefarad 92.
 - Exhibition *Jews from Bitola in protographs by Milton Manaki*
 - Exhibition *Sephardic literature, publishing and writing informer Yugoslavia*
32. *Poslovice i izreke sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine*, Belgrade, 1976.
33. Žamila Kolonomos, *Poslovice, izreke i priče sefardskih Jevreja iz Makedonije*, Belgrade, 1978.

37. Gordana Kujić, *Miris kiše na Balkanu*, Beograd
38. M. Kayserling, *Biblioteca Espanola-Portuguesa-Judaica*, Strasbourg, 1890.
39. Predgovor za tu knjigu napisan u Budimpešti 1889.
40. Str. 51 i 52 iz iste knjige. Tu su podaci o Izraelu Haimu iz Beograda, prvom prevodiocu Biblije sa hebrejskog na ladino, i o početku štampanja jevrejskih knjiga u Beogradu
41. Isto
42. Predgovor Izraela Haima, 1815. godine, prvom prevodu Biblije na ladino
- y dichos de los judíos sefardíes de Bosnia y Herzegovina*), Belgrado, 1976.
33. Žamila Kolonomos, *Poslovice, izreke i priče sefardskih Jevreja iz Makedonije (Refranes, dichos y cuentos de los judíos sefardíes de Macedonia)*, Belgrado, 1978.
34. Samuel M. Elazar, *El Romancero Judeo-español*, Sarajevo, 1987.
35. Samuel M. Elazar, *Jevrejsko-španski romancero* (traducción al serbio), Sarajevo, 1987.
36. Drita Tutunović, *Ladino-srpski rečnik (Diccionario ladino-serbio)*, Beograd, 1992.
37. Gordana Kujic, *Miris kiše na Balkanu (El olor de lluvia en los Balcanes)*, Beograd
38. M. Kayserling, *Biblioteca Espanola-Portuguesa-Judaica*, Estrasbur, 1890.
39. La introducción para ese libro fue escrita en Budapest en 1889.
40. Págs. 51 y 52 del mismo libro. Ahí se encuentran datos de Israel Haim de Belgrado, traductor de la *Biblia* del hebreo al ladino, y de los comienzos de la imprenta de los libros judíos en Belgrado.
41. Ídem.
42. La introducción de Israel Haim del año 1815 para la primera traducción de la *Biblia* al ladino.
34. Samuel M. Elazar, *El Romancero Judeo-español*, Sarajevo, 1987.
35. Samuel M. Elazar, *Jevrejsko-španski romancero*, Sarajevo, 1987.
36. Drita Tutunović, *Ladino-srpski rečnik*, Belgrade, 1992.
37. Gordana Kujić, *Miris kiše na Balkanu*, Belgrade
38. M. Kayserling, *Biblioteca Espanola-Portuguesa-Judaica*, Strasbourg, 1890.
39. Forward for the above book written in Budapest in 1889.
40. Pg. 51 and 52 of the same book. It includes data about Izrael Haim from Belgrade, the first translator of the Bible from Hebrew to Ladino, and about the first Jewish books printed in Belgrade
41. Same as the above
42. Forward by Izrael Haim, 1815, on the occasion of translation of the Bible into Ladino

Jevrejska štampa na tlu Jugoslavije do 1941. Beograd, 1982. godine

Na toj izložbi bili su prikazani svi jevrejski listovi i novine koji su izlazili na teritoriji bivše Jugoslavije. Između ostalog prikazani su i listovi koji su izlazili u Beogradu i Sarajevu a koji su se bavili isključivo sefardskim temama

1. Naslovna strana kataloga izložbe
2. Detalj sa izložbe, fotografija
3. Naslovna strana *Vesnika Sefardske opštine Beograd*, 1939. godine

La prensa judía en el territorio de Yugoslavia hasta 1941, Belgrado, 1982

En esa exposición se mostraron todos los periódicos y las revistas judíos que se publicaban en el territorio de la ex Yugoslavia. Entre otros, se mostraron los periódicos publicados en Belgrado y Sarajevo que trataban exclusivamente los temas sefardíes.

1. La portada del catálogo de la exposición
2. Un detalle de la exposición, fotografía
3. La portada de la revista *Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine*, Belgrado, 1939.

The exhibition *Jewish Press in Yugoslavia until 1941,* Belgrade, 1982.

This exhibition presented all Jewish newspapers and magazines that were published in the territory of former Yugoslavia. It included also newspapers published in Belgrade and Sarajevo dealing exclusively with Sephardic issues.

1. The cover page of the catalogue
2. Exhibit, a photograph
3. The cover page of *Vesnik Sefardske opštine Beograd*, 1939.

JEVREJSKI ISTORIJSKI MUZEJ U BEOGRADU

JEVREJSKA ŠTAMPA
NA TLU JUGOSLAVIJE DO 1941. GODINE

НАРОДНИ ПРИЈАТЕЉ

אניו 1

איל

נומירו 1

אמינו דיל פואיבלו

ארטיקולוס די צין
סיר פירמאדום
אי טי קריטורנאן
אונטקום 10 קאנ-
טימים לה סירה

נורנאל סור טצידאדים
ישראליותאם ליטיראטורה אי סינטיאה
אפאליקאסי אונט צין אל עיז

קי פריקטיוו;
6 פראנקוס אל
אניו. 3 פר
סור 6 מיזם

והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנית
(במדבר י ב)

Београд, Ноембра 1888

בילגראדו נקטיו 5649

אה מואיסטרום קוריליניונאריום!

קן טאייסטרום לירקולארום קי לופפארטיעום אינטרי טאייסטרום קוריליניו-
נאריום. טציעום חול אונט די דארליס אה קאציר קי ענט דיטורמייטעום די
פובליקאר און נורנאל און ליטוואה אימפאטיולה חיל קואל אפארטיקורה אונט
צין אל עיז.

אוי קומפליעום מואיסטרה פרומטטה, אי און אצינדו אפארטיקיר חיל
פרומיר פוליו, טופאעום פור עסטו די דאר אה קאציר אה טאייסטרום אונט-
ראדום מילאדורום חיל איסקופו די טאייסטרה רייקטה אי חיל פרנראס קי
פימאעום די סינייר סינון קי אונט חוב לה רינגה די קאדס רידאקטיון חיל
אימפיקטיו די קו לאצורו.

*Praznični običaji
jugoslovenskih
Jevreja, Beograd,
1986. godine*

Povodom izložbe o prazničnim običajima urađeno je malo istraživanje o tome kako su Jevreji u Jugoslaviji praznovali svoje praznike i kojih običaja su se pridržavali. Prikupljeni podaci objavljeni su u katalogu te izložbe. Ovde su izložena četiri upitnika sa podacima o tome kako su se praznovali jevrejski praznici u Beogradu, Bitolju, Sarajevu i Žepču. Prikupljene su i veoma interesantne fotografije koje pokazuju razne običaje. Ovde je prikazano praznovanje praznika Purim u Skoplju (1), praznovanje praznika Roš Hašana - Nova godina u Beogradu (2), Sefardkinja sa furnjajom - posebno pravljenom posudom koja hranu održava toplom i tokom praznika Šabat kada je zabranjen svaki rad pa i spremanje hrane (3), i fotografija vezana za praznik Simha Tora: na slici je Jakov

*Costumbres
festivas de los
judíos yugoslavos,
1986*

Con ocasión de la exposición sobre las costumbres festivas, se hizo una breve investigación de cómo los judíos de Yugoslavia celebraban sus fiestas y cuáles eran las costumbres que mantenían. Los datos recolectados se publicaron en el catálogo de la exposición. Aquí se exponen cuatro cuestionarios con datos sobre la celebración de fiestas judías en Belgrado, Bitola, Sarajevo y Žepče. Se recolectaron, asimismo, unas fotografías muy interesantes que mostraban varias costumbres. Aquí se muestra la celebración de la fiesta de Purim en Skopje (1) y de Rosh Hashana- Año Nuevo en Belgrado (2), una mujer sefardí con "furnjaja", vasija hecha especialmente para mantener la comida cálida que se utiliza durante la fiesta de Shabat cuando está prohibido todo el

*The exhibition
Holiday Traditions
of Yugoslav Jews,
Belgrade, 1986.*

During the preparation of the Exhibition about holiday traditions, a survey was conducted about how Jews in Yugoslavia celebrated their holidays, and how they compiled with the customs and habits. The data collected by the survey are presented in the catalogue accompanying the exhibition. Here we have presented four questionnaires on how holidays were celebrated in the towns of Belgrade, Bitola, Sarajevo and Žepče. Very interesting photographs representing different customs have also been collected. Here we have shown the celebrating of Purim u Skopje (1), the celebrating of Rosh Hashanah - the New Year in Belgrade (2), a Sephardic woman with a furnjaja - a specially made dish used to keep warm the food during Shabbat, any labour, including also food preparation, is

Sefardkinja sa furnjajom, oko 1926, fotografija sa izložbe
Una sefardí con 'furnjaja', hacia 1926, fotografía de la exposición
A Sephardic woman with furnjaja, around 1926, A photograph from the exhibition

Čelebi iz Zemuna kao Hatan Tora (počast vezana za praznik) na svoj Bar Micva (dan stupanja u versko punoletstvo) (4)

Kuhinja

Posebno zanimljivi podaci prikupljeni su u vezi tradicionalne sefardske kuhinje. Prikazana je molitva za praznik Roš Hašana (Nova godina) na ladinu. U molitvi su i posebni blagoslovi za hranu koja se po sefardskom običaju sa ovih teritorija obavezno jede na taj praznik. Pored uobičajenih namirnica-tu su i recepti nekih tradicionalnih sefardskih jela koja su ovde bila uobičajena. Recepti su dati u kuvaru objavljenom 1993. godine, *Yesterday's Kitchen, Jewish Communities and Their Food Before 1939*, i ilustruju tradicionalnu sefardsku kuhinju iz Jugoslavije.

Posebno je pokazano *slatko* koje je tradicionalno jelo i među Sefardima na Balkanu kao i među drugim narodima koji tu žive.

1. Naslovna strana kataloga
2. Sefardkinja sa furnjajom, oko 1926, fotografija sa izložbe
3. Purim u Skoplju, 1930, fotografija
4. Roš Hašana (Nova godina) u Beogradu, oko 1930.
5. Jakov Čelebi kao Hatan Tora (počast za praznik Simhat Tora)
6. Molitva za Roš Hašana, Sarajevo
- 6a. Isto

trabajo, y por lo mismo, la preparación de la comida (3) y fotografía relacionada a la fiesta de Simha Torá: Jakov Čelebi de Zemun como Hatan Torá (el honor relacionado a la fiesta) el día de su Bar Mitsva (día de iniciación) (4).

La cocina

Son de interés especial los datos recolectados sobre la cocina tradicional sefardí. Se mostró una oración para la fiesta de Rosh Hashana (Año Nuevo) en ladino. En la oración se encuentran también bendiciones particulares para la comida que, según el rito sefardí de esta región, se come siempre el día de esa fiesta. Además de los alimentos más frecuentes, ahí se encuentran recetas de algunos platos tradicionales sefardíes que solían prepararse en nuestra región. Las recetas que ilustran la cocina tradicional sefardí de Yugoslavia aparecieron en el libro de cocina publicado en 1993 bajo el título: *Yesterday's Kitchen, Jewish Communities and Their Food Before 1939*.

La atención especial se prestó al *dulce*, comida tradicional tanto entre los sefarditas de los Balcanes, como también entre otros pueblos que viven en el mismo territorio.

not allowed (3), and a photograph related to the holiday Simha Tora: the photograph shows Jakov Čelebi from Zemun, as Hatan Torah (an honor related to this holiday) at his Bar Mitzvah (the day of religious coming of age) (4).

Cuisine

Of special interest are data collected with regard to traditional Sephardic cuisine. A prayer for the holiday Rosh Hashanah (the New Year) in Ladino is exhibited. The prayer also includes special blessings for the food traditionally prepared and eaten according to traditional Sephardic habits in the region. Apart from the usual foodstuffs, there are also recipes for some traditional Sephardic dishes that were usual for the region. The recipes are taken from the cook-book published in 1993, *Yesterdays Kitchen, Jewish Communities and Their Food Before 1939* and they illustrate traditional Sephardic cooking in Yugoslavia.

Special emphasis is given to the traditional dish made both by the Sephards in the Balkans and by the other communities living here - *slatko (dulsi)*.

1. The cover page of the catalogue
2. A Sephardic woman with furnjaja, around 1926, A photograph from the exhibition
3. Purim in Skopje, 1930, a

7. Dulsi-slatko, fotogradija iz kuvara
8. Dulsi-slatko, fotografija iz kuvara
9. Kalavasas yenas-punjene tikvice, fotografija iz kuvara
- 10 Recepti za tipična sefrdska jela sa područja Jugoslavije
- 10a. Stuffed carp
11. Sungatu
12. Aros di leći
13. Matzo cake
14. Orah torta
15. Obredi za hram i dom, tekst iz Jevrejskog almanaha, Beograd, 1925.
- 16 Anketa o prazničnim običajima. Odgovori na anketu: Kabiljo Isak
17. Isto, Bonči Papo
18. Isto, Moše Jišaj
- 19 Isto, Koen Jakov

1. La portada del catálogo de la exposición
2. Una sefardí con 'furnjaja', hacia 1926, fotografía de la exposición
3. El Purim en Skopje, 1930, fotografía
4. Rosh Hashana (Año Nuevo) en Belgrado, hacia 1930.
5. Jakov Čelebi como Hatan Torá (el honor para la fiesta de Simhat Torá)
6. Oración de Rosh Hashana, Sarajevo
- 6a. Ídem
7. Dulsi - dulce, fotografía de un libro de cocina
8. Dulsi - dulce, fotografía de un libro de cocina
9. Kalavasas yenas- calabazas rellenas, fotografía de un libro de cocina
10. Recetas para los típicos platos sefarditas del territorio de Yugoslavia
- 10a. Stuffed carp
11. Syngatu
12. Aros di leći- arroz con leche
13. Matzo cake- matzo tarta
14. Tarta de nueces
15. "Rituales para el templo y la casa, texto de *Jevrejski almanah*, Vršac, 1925.
16. *La encuesta sobre las costumbres festivas*. Respuestas a la encuesta: Isak Kabiljo.
17. Ídem, Bonči Papo
18. Ídem, Moše Jišaj
19. Ídem, Jakov Koen

- photograph
4. Rosh Hashana (New Year) in Belgrade, around 1930.
5. Jakov Čelebi as Hatan Tora (an honor for holiday Simhat Tora)
6. Prayer for Rosh Hashana, Sarajevo
- 6a. Same as above
7. Dulsi, a photograph from a cook-book
8. Dulsi, a photograph from a cook-book
9. Kalavasas yenas - stifed zucchini, a photograph from a cook-book
10. Recipes for typical Sephardic dishes from the territory of Yugoslavia
- 10a. Stuffed carp
11. Syngatu
12. Aros di leci
13. Matzo cake
14. Hazelnut cake
15. Rituals for the temple and the home, text from the Jewish Almanac, Belgrade, 1925.
- 16 An interview about holiday traditions. Replies by: Kabiljo Isak
17. Same as above, Bonči Papo
18. Same as above, Moše Jišaj
19. Same as above, Koen Jakov

*Židovi na tlu
Jugoslavije,
Zagreb, 1988.*

Izložba je priređena u saradnji sa Muzejskim prostorom iz Zagreba. Izložba je posle Zagreba gostovala u Sarajevu, Novom Sadu, Beogradu, Njujorku i Torontu. Na izložbi je prikazan život Jevreja u Jugoslaviji od nastanjanja do 1952. godine, njihova istorija, kultura, umetnost i tradicija.

1. Naslovna strana kataloga
2. Detalj sa izložbe, fotografija
3. Eugen Verber vodi kroz izložbu Židovi na tlu Jugoslavije, Beograd, 1989.
4. Detalj sa izložbe u Beogradu, fotografija
5. Fotografija, unutrašnja strana korica kataloga na engleskom jeziku
6. Jevrejsko groblje u Sarajevu
7. Štit za Toru, Bosna, 1716. godina

*Los judíos en el
territorio de
Yugoslavia,
Zagreb, 1988.*

La exposición fue organizada en cooperación con Muzejski prostor de Zagreb.

La exposición viajó a Sarajevo, Novi Sad, Belgrado, Nueva York y Toronto. En la exposición se mostró la vida de los judíos de Yugoslavia, desde su establecimiento hasta el año 1952, su historia, cultura, arte y tradición.

1. La portada del catálogo de la exposición.
2. Un detalle de la exposición, fotografía.
3. Eugen Verber guiando la exposición *Židovi na tlu Jugoslavije (Los judíos en el territorio de Yugoslavia)*, Belgrado, 1989.
4. Un detalle de la exposición en Belgrado, fotografía.
5. Fotografía, tapas interiores del catálogo en inglés.
6. El Cementerio judío de Sarajevo
7. Escudo de Torá, Bosnia, 1716.

*Jews in
Yugoslavia,
Zagreb, 1988.*

The exhibition was prepared in cooperation with the Museum from Zagreb

After Zagreb, the exhibition was staged in Sarajevo, Novi Sad, Belgrade, New York, and Toronto. The exhibition illustrated the life of Jews in Yugoslavia from the time of their settlement there to the year 1952, their history, culture, art and traditions.

1. Cover page of the catalogue
2. Exhibit, photograph
3. Eugen Verber guiding through the exhibition *Jews in Yugoslavia*, Belgrade, 1989.
4. A Detail from the exhibition in Belgrade, photograph
5. A photograph, inside of the cover page of the catalogue, in English
6. Jewish cemetery in Sarajevo
7. Shield for Tora, Bosnia, 1716

*Priča o komšijama
kojih više nema,
Beograd, 1997.
godine*

Na izložbi *Priča o komšijama kojih više nema*, održanoj 1997. godine u Beogradu, u prostoru bivšeg jevrejskog društva *Oneg Šabat* (danas centar *Rex*), bio je prikazan život Jevreja na Dorćolu. Pored nekoliko detalja iz kojih se može videti kako je izgledala postavka izložbe, ovde je izložen deo teksta iz kataloga te izložbe. Tekst govori o poslednjim danima jevrejske zajednice u Beogradu, odnosno o *konačnom rešenju jevrejskog pitanja* u Beogradu. Holokaust sefardskih Jevreja je mnogo manje poznata činjenica od Holokausta istočnoevropskih i srednjoevropskih Jevreja. Kako je u Beogradu bilo oko 90% sefardskih Jevreja, uspomeni na njih posvećene su ove stranice na izložbi.

1. Naslovna strana kataloga
2. Fotografija sa izložbe

*Historia de los
vecinos
desaparecidos,
Belgrado, 1997*

En la exposición *Historia de los vecinos desaparecidos* que se celebró en 1997 en Belgrado, en el edificio de la antigua asociación judía *Oneg Šabat* (hoy el centro *Rex*), fue mostrada la vida de los judíos en Dorćol. Además de algunos detalles que reflejan la apariencia de la exposición, se expone aquí una parte del texto del catálogo de esa exposición. El texto trata de los últimos días de la comunidad judía de Belgrado, es decir, de *la solución final de la cuestión judía* en Belgrado. El Holocausto de los judíos sefardíes es un hecho mucho menos conocido que el Holocausto de los judíos de la Europa oriental y central. Como los sefarditas formaban en Belgrado cerca de 90% de la población judía, estas hojas de la exposición se dedican a su memoria.

*Priča o komšijama
kojih više nema,
The story of Our
Lost Neighbors,
Belgrade, 1997.*

The exhibition *Priča o komšijama kojih više nema*, held in Belgrade in 1997, in the premises of the former Jewish society *Oneg Šabat* (presently the *Rex center*), presented the life of Jews in Dorćol, a neighborhood in Belgrade. Apart from a few details illustrating the exhibition, here we have presented a part of the text from the catalogue accompanying the exhibition. The text deals with the last days of the Jewish community in Belgrade, or with the *final solution of the Jewish issue* in Belgrade. The Holocaust of Sephardic Jews is much less known than the Holocaust of East-European and Central-European Jews. As 90% of Jews in Belgrade were Sephardic, these pages of the exhibition are dedicated to the memory of them.

1. The cover page of the catalogue

3. Fotografija sa izložbe
 4. Fotografija sa izložbe
 5. Fotografija sa izložbe
 6. Fotografija sa izložbe
 7. Tekst iz kataloga pod naslovom *Konačno rešenje jevrejskog pitanja* str. 52-58
1. La portada del catálogo de la exposición
 2. Una fotografía de la exposición
 3. Una fotograffia de la exposición
 4. Una fotografía de la exposición
 5. Una fotograffia de la exposición
 6. Una fotografía de la exposición
 7. El texto del catálogo, titulado *Konačno rešenje jevrejskog pitanja (La solución final de la cuestión judía)*, págs. 52-58.
2. A photograph from the exhibition
 3. A photograph from the exhibition
 4. A photograph from the exhibition
 5. A photograph from the exhibition
 6. A photograph from the exhibition
 7. A Text from the catalogue, titled *Konačno rešenje jevrejskog pitanja (The final solution of the Jewish issue)* pg. 52-58

*Životni ciklus –
običaji kod Jevreja,
Beograd 1998.
godine*

Izložba *Životni ciklus - običaji kod Jevreja*, održana je 1998. godine u Beogradu u Konaku knjeginje Ljubice. Prostor u Konaku bio je podesan za prikazivanje tradicionalnih običaja, kojih se danas na ovim prostorima još malo ko pridržava. Ovde je prikazano nekoliko fotografija na kojima se vidi kako je izgledala postavka te izložbe i kako su predstavljeni pojedini sefardski običaji. Posebno je karakteristično za Sefarde na Balkanu prišivanje posebno vezenih aplikacija za motveni šal, *Talit*. Prikazane su i *ketube*, bračni ugovori koji se po sefardskom običaju posebno lepo ukrašavaju i iluminiraju. Tu je i fotografija na kojoj se vidi kako je na toj izložbi bio prikazan sefardski kostim. Kako su kod Jevreja verska pravila uvek određivala svakodnevni život, prikazane su i naslovne strane nekoliko

*Ciclo vital –
costumbres judías,
Belgrado, 1998*

La exposición *Ciclo vital - costumbres judías*, fue organizada en 1998 en Belgrado, en *Konak knjeginje Ljubice (Mansión de la princesa Ljubica)*. El ambiente de la *Mansión* fue apropiado para representar las costumbres tradicionales, que hoy en día muy pocas personas siguen manteniendo. Aquí se muestran unas fotografías en las cuales se ve la apariencia de esa exposición y cómo se representaron algunas costumbres sefardíes. Es muy característico para los sefarditas balcánicos coser unas aplicaciones bordadas en la bufanda ritual, *Talit*. Se muestran asimismo las *ketubas*, contratos matrimoniales que, según el rito sefardí, se decoraban e iluminaban muy bellamente. Ahí se encuentra también la fotografía que representa cómo se demostró en esa exposición el traje sefardí.

*The Life Cycle–
Jewish Traditions,
Belgrade 1998.*

The exhibition *Životni ciklus - običaji kod Jevreja (The Life Cycle - Jewish Customs)*, was held in 1998 in Belgrade in the premises of The Residence of Duchess Ljubica. The premises of the Residence are an appropriate setting for exhibitions concerning traditional customs, respected in this region at present by very few. Here we have shown several photographs illustrating what the exhibition looked like, and how Sephardic traditions were presented in the exhibition. A special characteristic of Sephards in the Balkans are the applications and ornaments in prayed shawl, the *Talit*. The exhibition also featured *ketuba*, marriage contracts which, according to Jewish customs, are very nicely decorated and illuminated. A photograph is also included illustrating how Sephardic costumes were presented in the

Fotografija sa izložbe
Una fotografía de la exposición
A photograph from the exhibition

HOTMENU LEHAJIM!
(SELIAMOS PARA LAS VIDAS)

MAHAZOR DE JOM - KIPUR

en žudio-espaniol kon karakter (letra) latino,
komo el uzo (rito) sefardita a uzo de Jugoslavia

Продаја
јеврејских
молитвеника
и других
обредних
потреб-
штина

rodaja
jevrejskih
molitvenika
i drugih
obrednih
potreb-
ština

SARAJEVO, Aleksandrova ul. 24

Kompozido de: HAJIM A. PAPO
Todos los derechos reservados

HRVATSKA TISKARA D. D., SARAJEVO

Mahzor de Jom Kipur, Sarajevo, 5691 (unutrašnja strana korica)
Mahzor de Yom Kipur, Sarajevo, 5691 (tapas interiores)
Mahzor de Jom Kipur, Sarajevo, 5691 (inside of the cover page)

molitvenika. Oni su za potrebe Sefarda sa Balkana prevedeni sa hebrejskog na ladino jezik.

Posebno ukazujemo na priručni molitvenik za Novu godinu (Roš Hašana), štampan u Beogradu ćirilicom iako je naslov molitvenika na hebrejskom a tekst molitvenika na ladinu.

1. i 1a Naslovna strana kataloga na srpskom i engleskom jeziku
2. Fotografija sa izložbe
3. Fotografija sa izložbe
4. Fotografija sa izložbe
5. Fotografija sa izložbe
6. Fotografija sa izložbe
- Molitvenici
7. *Mahzor de Roš-Ašana*, Sarajevo, 5690
8. *Mahzor de Jom Kipur*, Sarajevo, 5691 (unutrašnja strana korica)
9. Predgovor za istu knjigu - Prologo
10. Isto
11. *Lekute Tefilot*, Beograd, 1927.
12. *Komplas de Purim*, Sarajevo, 1932.
13. *Mahzor*, Sarajevo, 5691 (korice molitvenika za Jom Kipur)
14. *Agada de Pesah*, Sarajevo, 1931.
15. *Šahrit*, molitva iz molitvenika *Mahzor de Roš Ašana*, Sarajevo, 5690

Como la vida cotidiana de los judíos siempre estaba determinada por las reglas religiosas, se muestran también portadas de varios devocionarios, traducidos del hebreo al ladino para cumplir las necesidades de los sefardíes balcánicos.

Destacamos especialmente el breve devocionario en ladino para el Año Nuevo (Rosh Hashana), impreso en Belgrado en letras cirílicas, con título en hebreo.

- 1, 1a La portada del catálogo en serbio e inglés
2. Una fotografía de la exposición
3. Una fotografía de la exposición
4. Una fotografía de la exposición
5. Una fotografía de la exposición
6. Una fotografía de la exposición
- Devocionarios
7. *Mahzor de Rosh-Ashana*, Sarajevo, 5690
8. *Mahzor de Yom Kipur*, Sarajevo, 5691 (tapas interiores)
9. El prólogo del mismo libro
10. Ídem
11. *Lekute Tefilot*, Belgrado, 1927.
12. *Komplas de Purim (Coplás de Purim)*, Sarajevo, 1932.
13. *Mahzor*, Sarajevo, 5691 (tapas del devocionario del Yom Kipur)
14. *Agada de Pesah*, Sarajevo, 1931.
15. *Shahrit*, oración del devocionario *Mahzor de Roš Ašana*, Sarajevo, 5690

exhibition. Since it was traditionally the case that religious rules very much determined the daily life of Jews, we have presented also several cover pages of different prayer-books. To suit the needs of Sephardic Jews in the Balkans, these books were translated from Hebrew into Ladino. We would like to point out to the manual prayer-book for the New Year (Rosh Hashanah), printed in Belgrade in the Cyrillic script, although the cover page of the prayer-book is in Hebrew, and the text is in Ladino.

1. and 1a The cover page of the catalogue sin Serbian and English
2. A photograph from the exhibition
3. A photograph from the exhibition
4. A photograph from the exhibition
5. A photograph from the exhibition
6. A photograph from the exhibition
- Prayer-books
7. *Mahzor de Roš-Ašana*, Sarajevo, 5690
8. *Mahzor de Jom Kipur*, Sarajevo, 5691 (inside of the cover page)
9. Forward for the same book - Prologo
10. Same as above
11. *Lekute Tefilot*, Belgrade, 1927.
12. *Komplas de Purim*, Sarajevo, 1932.
13. *Mahzor*, Sarajevo, 5691 (cover page of prayer-book for Yom Kipur)
14. *Agada de Pesah*, Sarajevo, 1931.
15. *Šahrit*, prayer from the prayer-book *Mahzor de Roš Ašana*, Sarajevo, 5690

Iz arhive Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu

Arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu ima bogatu građu koja je nastala radom jevrejskih opština sa tla bivše Jugoslavije. Tu je i građa raznih jevrejskih društava kao i porodične fotografije i lični fondovi.

Ovde smo prikazali naslovnu stranu brošure koja je objavljena povodom održavanja I konferencije Sefarda sa Balkana. Uz to je izložen i tekst o sefardskom pokretu. Iz zbirke fotografija izložena je fotografija beogradskih Jevreja iz perioda I svetskog rata. Svi Jevreji na ovoj fotografiji su Sefardi. Uz fotografiju je i isečak iz beogradskog lista *Politika* iz 1936. godine, koji govori o ovoj fotografiji.

Iz arhiva su prikazana i dokumenta koja se čuvaju u fondu zemunskog rabina Musafije. To je opis putovanja brodom Dalmacija. Tekst je pisan na latinu. Uz to je

Del archivo del Museo Histórico Judío de Belgrado

El archivo del Museo Histórico Judío de Belgrado posee unos materiales muy valiosos que se formaron a través del funcionamiento de las comunidades judías en el territorio de la ex Yugoslavia. Ahí están también los materiales de diversas asociaciones judías, fotografías familiares y fondos personales. Aquí hemos mostrado la portada del folleto publicado con ocasión de la celebración de la Primera Conferencia de los Sefardíes Balcánicos. Junto con esto se expone también el texto sobre el movimiento sefardí. De la colección de fotografías, se ha expuesto la fotografía de los judíos sefardíes del período de la Primera Guerra Mundial. Todos los judíos de esta fotografía eran sefardíes. Junto con la fotografía se encuentra un recorte del periódico belgradense *Politika* del año 1936, que narra la

From the archives of the Jewish Historical Museum in Belgrade

The archives of the Jewish Historical Museum in Belgrade has a rich collection of material resulting from the activities of the Jewish communities in former Yugoslavia. The archives also include records and materials of different Jewish societies, as well as family photographs and personal funds.

here we have presented the cover page of the brochure published on the occasion of the First Conference of Sephardic Jews in the Balkans. We have also presented a text concerning the Sephardic movement. Out of the collection of photographs, we have presented a photograph of Belgrade Jews from the period of World War One. All Jews in the photograph are Sephardic Jews. Accompanying the photograph is a text from the Belgrade newspaper *Politika* from the year 1936 about

tekst iz novina koji opisuje isti događaj. Iz njegove lične arhive su i dopisnice pisane na ladinu i ćirilicom. Najvrednija je ona koju je rabinu Musafiji poslao poznati sefardski književnik, Abraham Capon, koji se na dopisnici i potpisao.

Pored pisanih dokumenata i fotografija, sakupljaju se i muzički zapisi, tako da muzej poseduje i nekoliko traka sa sefardskim romansama. Ovo kulturno blago zapisivali su na ovim prostorima pojednini sakupljači i istraživači još početkom 20. veka. Jedan od njih bio je Manrique de Lara koji je u Beogradu boravio 1911. godine i zapisao koje je sve romanse i njihove varijante ovde čuo. Ti zapisi se čuvaju u Arhivu Menandez Pidal u Madridu, a knjiga sa tim zapisima objavljena je 1978. godine.

1. *Conferece des Juifs Sepharadim des pays Balkaniques*, Belgrade, 1930.
2. Sefardski pokret, tekst iz Vesnika Sefardske opštine Beograd, 1939.
3. Isto
4. Beležnica Ruso, Beograd, 1870. Kopija jedne strane iz beležnice
5. Beogradski Jevreji-Sefardi pri molitvi za vreme bitke kod Jedrena, 1913, fotografija
6. Tekst iz lista Politika o toj fotografiji, 1933
7. Rabin Musafija, Zemun, jedna

historia de la fotografía. Del archivo se han mostrado asimismo los documentos que se custodian en el fondo del rabino de Zemun, Musafija. Se trata de una descripción del viaje en el barco Dalmacija. El texto fue escrito en ladino. Junto a esto se encuentra el texto del periódico que narra el mismo suceso. Asimismo, son de su archivo personal las cartulinas escritas en ladino en caracteres cursivos sefardíes y en los latinos, mientras que las direcciones están escritas en serbio en caracteres cirílicos. La más valiosa es la cartulina que el famoso escritor sefardí, Abraham Cappon, le envió al rabino Musafija y que tiene su firma.

Además de los documentos escritos y las fotografías, se recolectan también las grabaciones musicales, así que el Museo posee varias cintas con romances sefardíes. Este tesoro cultural anotaban ya al comienzo del siglo XX en esta región algunos coleccionistas e investigadores. Uno de ellos era Manrique de Lara quien estuvo en Belgrado en 1911, donde anotó los romances y sus variantes que había oído allí. Aquellas anotaciones, depositadas luego en el *Archivo Menéndez Pidal* de Madrid, se nombraron en el catálogo publicado en 1978.

the photograph. Within the record kept by the Archives, we have presented documents from the fund of the Zemun Rabbi Musafija. This refers to the description of his voyage aboard the ship "Dalmacija". The text is written in Ladino. Accompanying it is a newspaper text describing the event. From his personal collection, we have also presented four picture postcards written in Ladino and in the Cyrillic script. The most valuable among them is the picture post card that the Rabbi Musafija received from the famous Sephardic writer, Abraham Capon, who also signed the postcard.

Apart from the written documents and photographs, musical notations have also been preserved, so the museum has also several recordings of Sephardic romance songs on tapes. This cultural treasure has been recorded by individual collectors and researchers in the region as far as the beginning of the 20th century. One of them was Manrique de Lara, who stayed in Belgrade in 1911 and noted down all romance songs and the different variations of these songs as performed here. These documents are preserved in the Archives Menandez Pidal in Madrid, and a book of these music notations was published in 1978.

Porodica Pijade, 1886, fotografija
La familia Pijade, 1886, fotografía
Pijade family, 1886, photography

strana teksta sa putovanja brodom Dalmacija pod naslovom *Uspomena iz mornarskog života*, 1930.

8. Tekst iz novina o putovanju broda Dalmacija

9. Iz ostavštine rabina Isaka Musafije: četiri dopisnice

Muzika

10. U knjizi *El Romancero judeo-español en el Archivo Menendez Pidal*, Madrid 1978. ima dosta primera o tome šta se pevalo među Sefardima na Balkanu. Naslovna strana knjige

11. Notni zapis iz Beograda, 1911, iz navedene knjige

12 Strane 170-171 iz iste knjige

13 Erih Samlajić, Dve sefardske pesme, tekst iz *Vesnika sefardske opštine Beograd*, 1939.

1. Conference des Juifs Sepharadim des pays Balkaniques, Belgrado, 1930.

3. "Sefardski pokret" ("*El movimiento sefardi*"), texto la revista *Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine*, Belgrado, 1939.

3. Ídem.

4. Cuaderno con canciones- Ruso, 1870. Fotocopia de una página del memorial.

5. Los judíos sefardíes rezando durante la batalla de Edime, 1913, fotografía

6. Texto del periódico *Politika* sobre esa fotografía, 1933

7. Rabino Musafija, Zemun, una hoja del texto del viaje hecho en el barco *Dalmacija*, titulado *Recuerdo de la vida marinera*, 1930

8. Texto del periódico sobre el viaje del barco *Dalmacija*

9. Del legado del rabino Isak Musafija: cuatro cartulinas

Música

10. En libro *El romancero judeo-español en el archivo Menéndez Pidal. Catálogo-índice de romances y canciones* (Madrid, 1978) aparecen muchos ejemplos de lo que se cantaba entre los sefarditas balcánicos. La portada del libro.

11. Anotación musical de Belgrado, 1911, del libro citado.

12. Páginas 170-171 del mismo libro

13. Erih Samlajić, "Dve sefardske pesme" ("*Dos canciones sefardíes*"), texto de la revista *Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine*, Belgrado, 1939.

1. *Conferece des Juifs Sepharadim des pays Balkaniques*, Belgrade, 1930.

2. The Sephardic movement, text from the Gazette of the Sephardic Community of Belgrade, 1939.

3. Same as the above

4. The manuscript Ruso, Belgrade, 1870. a copy of a foreign notebook

5. Belgrade Sephardic Jews in prayer during the battle of Jedrene, 1913, a photograph

6. A text from the *Politika* newspaper about the above photograph, 1933

7. The Rabbi Musafija, Zemun, a page of the text from his journey on the ship "Dalmacija" titled *Uspomena iz mornarskog života*, (Memories from the life of a sailor) 1930.

8. A newspaper text about the voyage on the "Dalmacija" ship

9. From the legacy of Rabbi Isak Musafija: four picture postcards

Music

10. The book *El Romancero judeo-español en el Archivo Menendez Pidal*, Madrid 1978. includes numerous examples of songs sung by Sephardic Jews in the Balkans. The cover page of the book.

11. Music notations from Belgrade, 1911, from the above book

12 Pages 170-171 from the same book

13 Erih Samlajić, Two Sephardic songs, a text from the Gazette of the Sephardic Community of Belgrade, 1939.

Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore
Federación de Comunidades Judías de Serbia y Montenegro
Federation of Jewish Communities of Serbia and Montenegro

Jevrejski istorijski muzej
Museo Histórico Judío
Jewish Historical Museum

ESPERANSA 2004

Institut Cervantes, Beograd
Instituto Cervantes, Belgrado
Institute Cervantes, Belgrade

